

מבט על, גיליון 1424, 12 בינואר 2021

פיגועי התאבדות ברחבי עולם בשנת 2020

יורם שוייצר, אביעד מנדלבאום, אראלה הנדלר-בלום

הירידה ההדרגתית שחלה בהיקף פיגועי ההתאבדות בשנים 2018 ו-2019 המשיכה גם בשנת 2020 בירידה של כ-14.5 אחוזים לעומת השנה הקודמת. רוב פיגועי ההתאבדות התרכזו בשלוש מדינות עיקריות: אפגניסטן, סומליה וסוריה. כן נרשמה ירידה חדה במספר הנפגעים. גם ב-2020 המשיכו ארגוני הסלפיה-ג'אהדיה להיות אחראים על רובם המכריע של פיגועי ההתאבדות ברחבי העולם - ישירות ובעקיפין - כ-95 אחוזים מכלל פיגועי ההתאבדות. בעשור הבא יתבהר האם מגמת הירידה שאפיינה את השימוש בפיגועי התאבדות בשנים האחרונות משקפת מיצוי של יתרונותיו של דפוס פעולה זה, או שמא היא תוצאה של נסיבות שבמסגרתן פועלים הארגונים המעורבים לצד שיפור יכולות הסיכול של המדינות הנפגעות.

מניין פיגועי ההתאבדות, הנספרים ומנותחים על ידי התכנית לחקר טרור ומלחמה בעצימות נמוכה במכון למחקרי ביטחון לאומי, מתבסס על לפחות שני מקורות בלתי-תלויים. מתקפות משולבות על מספר יעדים סמוכים באותו זמן או כחלק מתכנון מוקדם מכוון, נספרים כפיגוע אחד.

הנתונים שנאספו במסד הנתונים מורים כי בשנת 2020 נמשכה מגמת הירידה שנרשמה בשנים האחרונות במספר פיגועי ההתאבדות ברחבי העולם. השנה בוצעו כ-127 פיגועי התאבדות, (לעומת כ-149 בשנת 2019, ירידה של כ-14.5 אחוזים) על ידי כ-177 מתאבדים (לעומת כ-236 בשנה הקודמת, ירידה של כ-25%). כמו כן חלה ירידה חדה במספר הנפגעים: נהרגו כ-765 (לעומת כ-1,855 בשנה שעברה - ירידה של כ-58.5 אחוזים) ונפצעו כ-1,925 בני אדם (לעומת כ-3,663 בשנה שעברה, ירידה של כ-47.5 אחוזים). כן חלה בשנה זו ירידה במספר המדינות שנפגעו מטרור המתאבדים - 17 לעומת 24 בשנת 2019. הזירה הפעילה ביותר זו השנה השלישית ברציפות היא אסיה, בעיקר אפגניסטן שבדרום היבשת, שבה בוצעו השנה כ-57 פיגועי התאבדות, המהווים כ-45 אחוזים מכלל פיגועי ההתאבדות שנספרו בעולם. באפריקה בוצעו השנה כ-37 פיגועים (כ-29 אחוזים מכלל הפיגועים), רובם בסומליה שבמזרח. במזרח התיכון, שבמשך עשור וחצי עד לשנים האחרונות היה זירת המתאבדים הבולטת, בוצעו השנה כ-33 פיגועים, (כ-26 אחוזים מכלל הפיגועים), כ-19 מהם בסוריה. בנוסף נמשכה הירידה במספר פיגועי ההתאבדות שביצעו דאע"ש, יורשה של 'המדינה האסלאמית', ושותפיו. על אף זאת, גם בשנה זו נותרו הארגונים הסלפיים-ג'יהאדיסטים אחראים לכ-95 אחוזים מכלל פיגועי ההתאבדות בעולם.

לצד הירידה במספר הפיגועים חלה ירידה חדה במספר הנפגעים. נהרגו כ-765 בני אדם בפיגועי התאבדות (לעומת כ-1,855 בשנה הקודמת, ירידה של כ-58.5 אחוזים) ונפצעו כ-1,925 בני אדם (לעומת כ-3,665 בשנה שעברה ירידה של כ-47.5 אחוזים). ממוצע ההרוגים בפיגוע השנה היה כ-6 בני אדם לעומת כ-12 הרוגים אשתקד, ונפצעו כ-15 בני אדם בממוצע לפיגוע לעומת כ-25 בני אדם בממוצע לפיגוע בשנה הקודמת.

אסיה מהווה זו השנה השלישית ברצף זירה מרכזית לפיגועי התאבדות. בשנה זו בוצעו ברחבי היבשת כ-57 פיגועי התאבדות, המהווים כ-45 אחוזים מכלל הפיגועים שנספרו בעולם והם מהווים ירידה של כ-16 אחוזים ביחס לשנה הקודמת (כ-68 פיגועים). אפגניסטן הייתה המדינה הנפגעת ביותר מפיגועי התאבדות ביבשת. בוצעו בה כ-52 פיגועי התאבדות, המהווים עלייה של כ-21 אחוזים לעומת השנה הקודמת (כ-43 פיגועים). מתוך כלל פיגועי התאבדות שבוצעו במדינה זו ניתן לייחס לארגון הטאליבן באופן ישיר (על בסיס הודעת לקיחת אחריות) ובאופן עקיף (על בסיס הערכה) כ-38 פיגועים. יצוין שרוב פיגועי הטאליבן בוצעו השנה מאז חודש ספטמבר בעקבות תחילת השיחות בין ממשלת אפגניסטן לטאליבן במסגרת הבנות הסכם טאליבן-ארה"ב להסגת הכוחות האמריקאים, אשר הביאה לגל של פיגועי התאבדות שכוונו בעיקר נגד יעדי ממשל וכוחות הביטחון האפגניים.

פיגועי הטאליבן מהווים כ-57.5 אחוזים מכלל הפיגועים שיוחסו ל'מחנה' אל-קאעדה האחראי לכ-66 פיגועים. סך כל פיגועי 'מחנה' אל-קאעדה עלה השנה בכ-24.5 אחוזים לעומת השנה הקודמת, שבה בוצעו כ-53 פיגועים. 'מחוז חורסאן', שותפו של דאע"ש באפגניסטן, ביצע ב-2020 כ-6 פיגועי התאבדות, מספר זהה לשנה הקודמת. ב-52 הפיגועים שבוצעו באפגניסטן נהרגו כ-400 בני אדם וכ-1,235 נפצעו, בממוצע כשמונה בני אדם נהרגו בפיגוע וכ-24 נפצעו. בשנה הקודמת בוצעו באפגניסטן כ-43 פיגועים, שבהם נהרגו כ-660 ונפצעו כ-1,820 בני אדם, ממוצע של כ-15 בהרוגים ו-42 בפצועים. כשלושה פיגועים נוספים בוצעו השנה בפקיסטן (לעומת כ-10 ב-2019). כן בוצעו פיגוע אחד בפיליפינים על ידי קבוצת אבו סייף, המזוהה כשותפה של דאע"ש בדרום מזרח אסיה (לעומת כ-3 בשנה הקודמת), ואחד ברוסיה, על ידי מורדים אסלאמיים.

אפריקה ממשיכה להיות זירת טרור פעילה גם בתחום המתאבדים. ב-2020 בוצעו בה כ-37 פיגועים, המהווים כ-29 אחוזים מכלל פיגועי ההתאבדות בעולם בידי שני הארגונים הבולטים, אל-שבאב הסומלי, השותף ל'מחנה' אל-קאעדה, ובקו חראם, השותף ל'מחנה' דאע"ש. בניגוד למגמת הירידה הכוללת בפיגועי ההתאבדות בעולם, באפריקה נשמרה יציבות ואף נרשמה עלייה קטנה במספר הפיגועים - כ-37 פיגועים לעומת כ-33 בשנה הקודמת (עלייה של כ-12 אחוזים). ארגון אל-שבאב הסומלי היה אחראי לכ-24 פיגועים (לעומת כ-14 פיגועים בשנה הקודמת) - כולם בוצעו בסומליה. בפיגועים הללו נהרגו כ-130 בני אדם וכ-210 נפצעו, בממוצע בכל פיגוע נהרגו כחמישה בני אדם ונפצעו תשעה. בשנה הקודמת, ב-13 פיגועי התאבדות שביצע הארגון בסומליה (הארגון ביצע פיגוע נוסף בקניה) נהרגו כ-210 בני אדם וכ-380 נפצעו, בממוצע ב-2019 נהרגו כ-16 ונפצעו כ-29. בקו חראם הניגרי היה אחראי לכעשרה פיגועים (לעומת כשמונה בשנה שעברה) שבוצעו בקמרון (כ-5), בניגריה (כ-4) ובצ'אד (כ-1). שני פיגועי התאבדות בוצעו באלג'יריה, על ידי ארגון דאע"ש, ובמאלי על ידי ג'ינים (Jama'a Nusrat ul-Islam wa al-Muslimin או Support Group for Islam and Muslims). בפיגוע באלג'יריה נהרג אדם אחד ובמאלי נהרג אדם ושניים נפצעו.

המזרח התיכון, שהיה עד לפני כשלוש שנים הזירה הפעילה והדומיננטית ביותר בחזית פיגועי ההתאבדות, בעיקר על רקע המלחמה שהתחוללה בעיראק, נמשכת מגמת הירידה. בוצעו בה כ-33 פיגועי התאבדות, המהווים כ-26 אחוזים מכלל הפיגועים שנספרו בעולם. (לעומת השנה הקודמת, שבמהלכה בוצעו כ-47 פיגועי התאבדות – ירידה של כ-29.5 אחוזים). מרבית פיגועי ההתאבדות בוצעו בסוריה, כ-19. בעיראק בוצעו כשמונה פיגועי התאבדות (כמו בשנה הקודמת), כולם בידי

דאע"ש. פיגועים נוספים במזרח התיכון בוצעו במצרים, בלבנון, בלוב, ובטורקיה – אחד בכל אחת. דאע"ש נותר הגורם המבצע העיקרי במזרח התיכון, עם כ-17 פיגועים המיוחסים לו (לעומת כ-34 בשנה הקודמת, ירידה של כ-50 אחוזים), אך ב-2020 בלט גם ארגון היאת תחריר א-שאם, שהיה אחראי על כעשרה פיגועים (לעומת 2019, שבה היה אחראי לשישה פיגועים).

חלקם של ארגוני הסלפיה-ג'האדיה בפיגועי התאבדות ברחבי העולם

גם ב-2020 המשיכו ארגוני הסלפיה-ג'האדיה להיות אחראים על רובם המכריע של פיגועי ההתאבדות ברחבי העולם. הם היו אחראים השנה ישירות ובעקיפין לכ-88 אחוזים מכלל פיגועי ההתאבדות, אך בהערכה מרחיבה ניתן לקבוע כי למעשה היו אחראים בסך הכול לכ-95 אחוזים מכלל הפיגועים, אם לוקחים בחשבון גם פיגועים שזוהו מבצעים אינה ידועה בוודאות, אך מוערך בסבירות גבוהה כשייכים אליהם. בשנה זו בוצעו רק ארבעה פיגועים שלא ניתן ליחסם באופן מובהק לארגון סלפי-ג'האדיסטי. בניגוד לשנים הקודמות, שבהן היו 'המדינה האסלאמית' ושותפיה הגורם הדומיננטי בביצוע פיגועי התאבדות, ב-2020 בלט חלקם של ארגוני הטרור המזוהים עם "מחנה" אל-קאעדה.

'המדינה האסלאמית' הייתה, מאז הוקמה ביוני 2014, הגורם האחראי העיקרי לביצוע פיגועי התאבדות ברחבי העולם, הן בעצמה והם באמצעות שלוחותיה, וכך גם המשיך לבלוט בזירה זו ארגון דאע"ש (ISIS) שירש אותה לאחר הבסתה הצבאית בשנת 2019. אולם ב-2020 היה "המחנה" המזוהה עם אל-קאעדה, הדומיננטי בהפעלת טרור המתאבדים, כאשר רוב הפיגועים בוצעו בידי הטאליבן, שהוא הארגון נותן החסות והמארח של אל-קאעדה באפגניסטן מזה שנים רבות. 'מחנה' זה אחראי באופן ישיר ועקיף לכ-66 פיגועי התאבדות, המהווים כ-52 אחוזים מכלל פיגועי ההתאבדות במהלך 2020. הטאליבן היה אחראי לכ-38 פיגועי התאבדות - על-12 נטל אחריות וכ-26 מיוחסים לו. דאע"ש ושותפיו היו אחראים בשנה זו לכ-36 פיגועים באופן ישיר ועקיף ואלה מהווים כ-28 אחוזים מכלל הפיגועים. בפיגועי דאע"ש נהרגו כ-310 בני אדם ונפצעו כ-600. לשם השוואה, בשנת 2019 דאע"ש ושותפיו היו אחראים לכ-69 פיגועים, שגרמו למותם של כ-850 בני אדם ולפציעתם של כ-1,365. יוזכר כי ב-2016, שנת השיא של פעילותו בתחום זה, ביצעה 'המדינה האסלאמית' ושותפיה כ-330 פיגועי התאבדות שבהם נהרגו כ-4,450 ונפצעו כ-7,000 בני אדם. ארגון נוסף המזוהה עם הזרם הסלאפי-ג'האדיסטי שבלט ב-2020 כאשר היה אחראי ל-10 פיגועי התאבדות בסוריה, הוא היאת תחריר א-שאם. הארגון, שהיה מוכר בשם ג'יהת אל-נוצרה, והיה אחד משותפי אל-קאעדה כשנשבע נאמנות לאיימן זוואהרי מנהיגו ואף סרב להישבע אמונים לאבו בכר אל-בגדאדי. אך כיום הארגון אינו מזוהה עם אף אחד משניהם. הארגון הכורדי PKK וארגון מורדים אסלאמיים ברוסיה ביצעו פיגוע בודד כל אחד.

גם ב-2020 לקחו נשים חלק בפיגועי ההתאבדות אך חלקן היחסי מכלל המתאבדים, כ-7.5 אחוזים, הולך ופוחת. הפיגועים שבהם לקחו חלק נשים בוצעו בחמש מדינות, כ-9 פיגועי התאבדות בהשתתפות כ-13 נשים, שבהם נהרגו כ-57 בני אדם וכ-134 נפצעו. השנה חלה ירידה של כ-41 אחוזים במספר הנשים המתאבדות לאחר שב-2019 לקחו חלק כ-22 נשים בכ-14 פיגועים. גם ב-2020, בדומה לשנים קודמות, רוב המתאבדות נשלחו על ידי ארגון בוקו חראם.

לסיכום עשור

במהלך העשור שחלף בוצעו למעלה מ-3,000 פיגועי התאבדות ב-45 מדינות, ובהם נהרגו למעלה מ-31 אלף איש ונפצעו כ-57 אלף בני אדם. המדינות שספגו את עיקר פיגועי ההתאבדות בעשור זה היו עיראק (כ-800), אפגניסטאן (כ-650), סוריה (כ-320), ניגריה (כ-300), פקיסטאן (כ-220), סומליה (כ-200) ותימן (כ-130). שנת 2011 שפתחה את העשור ושנת 2020 שסגרה אותו התאפיינו ברמת פיגועי התאבדות נמוכה יחסית, בשל השפל היחסי שפקד את ארגוני הסלפיה-ג'יהאדיה – בערך כ-120 פיגועים בשנה. לעומת זאת, בשנים 2014-2016, שהיו שנות השיא של 'המדינה האסלאמית', מספר פיגועי ההתאבדות נעו בין כ-590 ל-450 ול-470 בהתאמה כל שנה. תהליך נסיגתה של 'המדינה האסלאמית' עד קריסתה ב-2019, בא לידי ביטוי גם בירידה משמעותית במספר פיגועי ההתאבדות, אשר רובם בוצעו על ידי ארגוני הסלפיה-ג'יהאדיה בראשם 'המדינה האסלאמית' ושותפיה, וכן על ידי אל-קאעדה ושותפיו.

לסיכום, ניתן להעריך כי בעשור הבא יתברר האם מגמת הירידה שאפיינה את פיגועי התאבדות בשנים האחרונות מקורה במיצוי יתרונותיו של דפוס פעולה זה עבור הארגונים המשתמשים בו, או שמא היא תוצאה של הנסיבות שבהן הם פועלים, לצד שיפור יכולות הסיכול של המדינות הנפגעות. עם זאת, מוערך כי בשל חשיבותם הסמלית-ערכית של פיגועי ההתאבדות ('אסתשהאדיה' - ההקרבה העצמית בדרך האל) עבור ארגוני הסלפיה-ג'יהאדיה, אף מעבר ליתרונם האינסטרומנטלי, ימשיך טרור המתאבדים להוות כלי במאבקם, אמנם בהיקפים, תדירות ועוצמות משתנות על פי הנסיבות, גם בשנים הבאות.

תודות לצוות המתמחים בתכנית הטרור ומלחמה בעצימות נמוכה במכון למחקרי ביטחון לאומי, על תרומתם למחקר: אורין כהן, הילה אלון, יעל בסן, בר זיון, עמית איילון, תומר קרפאק, משה גרין, בר אמויאל, ליאל פרחי, טלי פרנקס, גל סגיר ועומר אורן.